Hulde aan Arubaanse dichteres Belén Kock-Marchena

De Biblioteca Nacional Aruba opende donderdag 6 september haar traditionele literair-culturele septembermaand met de huldiging van dichteres Belén Kock-Marchena wegens haar bijdrage aan de literatuur in het Papiamento. Zes september is Bonairedag en dat kwam goed uit, omdat Belén in 1942 op dat eiland geboren werd - al groeide ze op Aruba op.

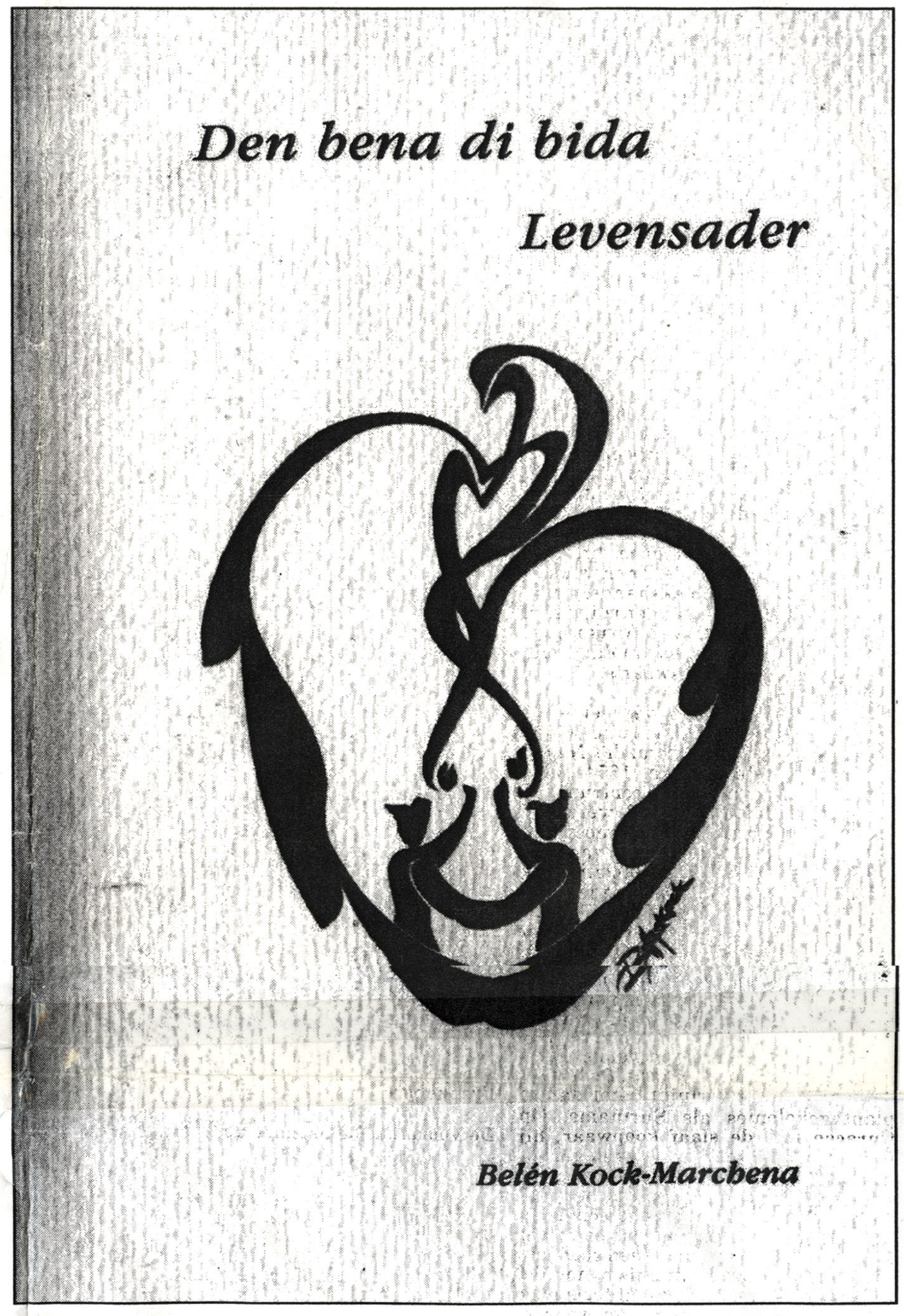

Door Wim Rutgers

Ik herinner me nog hoe terughoudend Belén Kock-Marchena ooit was om publiekelijk op te treden, de onzekerheid over haar performance van het werk van anderen en de literaire kwaliteit van dat van haar zelf. Inmiddels treedt ze op in binnen- en buitenland. De huldiging is het uitvloeisel van haar veelzijdige literaire activiteit en een teken dat ze inmiddels is gecanoniseerd als Arubaans dichteres.
Met toespraken, muziek, zang, voordracht en dans werd Belén gefêteerd. Daarmee toonde de huldiging veel reminiscenties aan de literair-muzikale soirées die aan het einde van de negentiende eeuw zo populair waren en daarmee zet de bibliotheek dus een lange Antilliaans-Arubaanse traditie voort. Dat is een prima idee.

Belén gaf enkele losse gedichten uit in postervorm en kwam pas relatief laat tot bundeling van haar werk in Vibrashon di amor (1995), Milager / Miracle (1998) en Den bena di bida / Levensader (2001). Twee gedichten van haar werden door Frank Williams opgenomen en vertaald in Isla di mi / Island of mine (2000) en in de grote anthologie Pa saka kara (1998) staat het bekende 'Juffrouw, ik heb een bòter meegebrengt' een gedicht dat ook tijdens de huldiging gedeclameerd en gedramatiseerd werd en waar ik nogal wat moeite mee heb. Belén Kock is jarenlang onderwijzeres geweest. Het gedicht verdedigt het Papiamento - een goed idee - maar valt daarbij een andere taal aan, 'e cataclismo di un lenga ku n'ta bo lenga?' - een minder goed idee in onze nu eenmaal noodzakelijk multilinguale samenleving. Hoe vaker ik het gedicht hoor, hoe meer het me gaat tegenstaan.

Den bena di bida / Levensader bevat ruim twintig gedichten in het Papiamento, met een Nederlandse vertaling door Ria Petronia-Heesakkers 'om het Papiamento te introduceren aan een breder lezerspubliek'. Het omslag is van Raffi D. Kock en een foto van de auteur op het achterkaft is van Dolfi Kock. De Curaçaose declamator-dichter-tekenaar Elis Juliana zorgde voor zeven illustraties in de stijl van het van hem bekende pointillisme. De bundel is opgedragen aan twee kleinkinderen van de dichteres.

Zowel vormelijk als inhoudelijk is Den bena di bida / Levensader een voortzetting van de vroegere bundels. Belén Kock-Marchena schrijft directe gedichten, waarbij het woord een moreel doel dient. Haar zinspreuk 'Pijn, verlatenheid en desillusie zullen begraven blijven, als de mensheid solidair is met degenen die gebukt gaan door het leven' illustreert dat.

De illustraties ademen een wat andere sfeer dan de gedichten. Waar Belén steeds vooral ernstig en serieus schrijft, relativeert Elis met ironiserende speelsheid en stoeit hij met die dichterlijke ernst. De eerste tekening bijvoorbeeld met de titel 'Bon bini' toont een spin die aan zijn draad naar boven kruipt, maar wordt opgewacht door een vogel met een wel heel lange snavel. Op de tekening 'Sunchi' geven een zwarte Adam en Eva, beiden verstrikt in een appel, elkaar een zoen op afstand. Dit soort humor van een lach en een traan vinden we in de gedichten niet terug.

Belén Kock-Marchena schrijft met een hoge inzet. Naast een ode aan het geboorte-eiland Bonaire en een oproep tot eenheid aan het Arubaanse volk, speelt sociale problematiek een rol, bijvoorbeeld in 'Dolor di un adicto'. Algemeen menselijke gevoelens van zelfbewustzijn, vreugde, verdriet en verwarring wisselen af met gedichten over familieleven en vooral naar het slot van de bundel toe, geloofsleven.
Leven is het goede en positieve opgraven in jezelf en anderen, is verdriet veranderen in vreugde, is begrip hebben voor anderen en met liefde de mens te aanvaarden. Die liefde kan zijn naastenliefde, kinderliefde, moederliefde en vooral goddelijke liefde. Blijf niet stilstaan bij het negatieve. Zoek uit verdriet naar positieve krachten. Blijf dat positieve van het leven steeds nastreven, geleid door geloof.

Die thema's worden vaak verwoord met beelden uit de natuur: "Heel even stond ik stil op het veld van je leven, ploegde de grond om een bloem te planten, altijd hopend dat anderen haar water zouden geven." Belén zoekt steeds naar die momenten om door te gaan, zei vertaalster Ria Petronia-Heesakkers tijdens de huldiging. Dat is een rake typering.
De Nederlandse vertaling bevindt zich wisselend op het continuüm van een woordelijke vertaling naar een literaire hertaling. Het belang van de vertaling wordt in de bundel zichtbaar gemaakt door de gelijkwaardige plaatsing ervan op elke linkerpagina voorafgaand aan het origineel. Ria Petronia nam daarbij de vrijheid soms het aantal versregels van een gedicht, de lengte van de versregels en de volgorde van woorden en beelden aan te passen.
Het is onmogelijk om de klankrijkdom en het ritme van het Papiamento in het Nederlands vertalend te evenaren. Ria Petronia heeft soms toch mooie oplossingen voor dit probleem gevonden, waarvan hier een paar voorbeelden uit de vele die te geven zouden zijn. Het middendeel van 'Lamento / Verdriet' luidt "e harmonia den naturalesa / y den nos // Y prome cu solo dispidi / bo a siña mi gradici / Esun cu a crea tur cos..." Ria vertaalde "En voordat / de zon weer sliep , / leerde je mij / Degene danken / die ons schiep." Ze vertaalt dus nogal vrij met 'weer sliep' en 'ons schiep', maar dat heeft het voordeel dat ze daarmee het rijm 'dispidi - gradici' kan terughalen in 'sliep - schiep' De rijmwoorden zijn wel andere geworden, maar het rijm is inmiddels wel bereikt! In het Papiamentse origineel rijmt de laatste regel met het laatste vers van de strofe ervoor: 'y den nos - crea tur cos'. Ria vervangt dit rijm in haar vertaling door het in de strofe zelf op te nemen.

Een andere keer volgt ze een ander procédé. Het eindrijm in een volgende strofe "Pero ora mi mira / un strea cai, / for di mi tristo mundo / ta nace un deseo profundo" vervangt ze in de vertaling "Maar / als ik / een ster / zie vallen, / welt een / wens op / uit mijn / bedroefd gemoed." door alliteratie en assonantie, waardoor toch iets van de originele klankrijkdom bewaard blijft.
Soms blijkt dit soort vormspel onmogelijk. In nogmaals hetzelfde gedicht 'Lamento / Verdriet' vertoont het slot grote klankrijkdom in het Papiamento door de herhaalde a-klanken: "Hiba mi bek / den e paraiso / caminda mi tawata / stima y respeta". Daarvan is in de letterlijke Nederlandse vertaling "Breng me terug / naar het paradijs / waar ik geliefd was / en gerespecteerd" niets overgebleven. Zo zijn er de hele bundel door voorbeelden te vinden van het gevecht van de vertaalster met het origineel. Ria Petronia heeft de Nederlandstalige lezer aan zich verplicht door volkomen begrijpelijk te maken wát er in het origineel staat, voor het hóe daarvan met klank en ritme blijft de lezer uiteraard op het originele Papiamento aangewezen.

Met toespraken, muziek, zang, voordracht en dans werd Belén gefêteerd.

Belén Kock-Marchena: Den bena di bida / Levensader
Illustraties Elis Juliana
Vertaling Ria Petronia-Heesakkers
2001
64 pagina's
ISBN 99904 941 8 5